

a magyar irodalom lehető gazdagságát vette alapul, persze, „életfontosságú”-nak vélt értékpreferenciák szellemében.

Ebben (talán) személyes ambíciómnak és hajlamomnak is volt része, amihez igazodtam (s talán ma is igazodom), s ami némi visszajelzésben is részesül olykor. Mintegy harminc évvel azután, hogy a szerkesztőbizottságból távoztam, de az *Alföld*-kuratórium elnökeként még mindig van némi közöm a laphoz, a következő email-üzenetet kaptam Térey Jánostól, róla szóló írásom kapcsán: „NAGYON köszönöm minden pontos szavad, külön tekintettel a Káli holtak értő körbejárására, s hogy a Hitel hasábjain, e véres, kulturkampfer időkben.” Nyilván kérkedésnek hat az idézés, de azt akarja illusztrálni, hogy egy olyan hagyománynak, mely több évtized lapszámaiból volt igazolható, ma is van jelentése, még ha a kulturkampfer idők nem is sokat módosultak.

Persze rovatvezetői tevékenységemre (hisz eltettem sok levelet, dokumentumot) könyvnyi terjedelemben lehetne visszatérni. Ezúttal legyen elég annyi, hogy a szerkesztőség [Juhász Béla, Márkus Béla, Aczél Géza, Simon Zoltán, Köteles Pál, Bakó Endre, Keresztury Tibor s jómagam] tagjai eléggé eltérő ízlést és értékrendet képviseltek, ámde a „munkaléggör” nemcsak baráti, hanem szerfölkött vidám is volt legtöbbször. [A '80-as években lazán és nyugodtan lehetett tolerálni a politika kifogásait, nem úgy, mint az '50-es években, amikor az ÁVH úgy „tartott fegyelmet”, hogy némelyek „el is tűntek”.] Abban mindenki egyetértett, hogy a nép-nemzeti elkötelezettség mellett már csak azért is fontos Tandori, Esterházy és mások pártolása, hogy hitelesítse a lap „szakértelmét”. Aczél Géza, a lírarovat vezetője, nemcsak maga írt időtálló tanulmányokat a magyar avantgárd történetéről, hanem ilyen kutatásokat ösztönzött, közléshez juttatott. Arról nem is beszélve, hogy mindez egy „ezeréves” magyar kulturális ambíciót idézett, amelynek szellemében a nemzeti arculat- és értékörzés mindig megfért új művészi megoldások és ízlésváltozatok honosításával. Nem mintha ez az egyetlen modell lenne vagy lett volna, de ennek valamely változata nélkül súlytalanná vagy egyoldalúvá válhatnak a legnívósabb szerkesztési elképzelések is. A „személyes visszapillantás” (ennyiben) a hetvenéves folyóirat-történet tanulságaival harmonizál, s régi (lehet, hogy önátlató?) önértékelésünk (hitvallásunk?) még amellett is érvel, hogy amit 70 év alatt az *Alföld* csinált, mégiscsak eredeti és időtálló lehetett.

Műhelymunka és értékteremtés

KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS AZ IRODALMI FOLYÓIRATOK HASZNÁRÓL, JELENÉRŐL ÉS JÖVŐJÉRŐL

Fazakas Gergely Tamás: Az ország négy olyan folyóiratának főszerkesztőjét hívtuk meg beszélgetni, amelyeknek a leghosszabb folyamatos múltjuk van. A *Tiszatáj* 73. évet tudhat maga mögött, az *Alföld* 70-et, a *Jelenkor* közeledik a 65. évéhez, s a legfiatalabb *Forrás* is betöltötte már az 50-ediket. A *Tiszatáj* névadója, Péter László 2019-ben hunyt el, akire ezúton is emlékezünk. Az itt ülő főszerkesztők – Ágoston Zoltán [*Jelenkor*], Füzi László [*Forrás*], Hász Róbert [*Tiszatáj*] és Szirák Péter [*Alföld*] – nagyon régóta dolgoznak lapjuknál szerkesztőként, sok mindent megéltek, láttak az

elmúlt évtizedekben. Kezdjük azzal a tapasztalatok megosztásával, hogy felidézitek, mit jelentett számotokra a lap akkor, amikor egykor elkezdtek a szerkesztőségi munkát. Milyenek voltak az első élményeitek? Miképp képzeltek el azt a jövőt, amely mára jelenné vált?

Füzi László: 1982-ben kerültem a *Forráshoz*, '89-ben lettem főszerkesztő. Előtte három évet Egerben tanítottam, még korábban a szegedi egyetemen Ilia Mihály tanítványa voltam, következésképpen a folyóiratokról, helyzetükről, küzdelmeikről volt elképzelésem. '82-ben nekem nem volt sejtésem arról, mit fog hozni a jövő. Viszont vonzott az irodalom közege, vonzott az a lehetőség, ahogy a világról az irodalmon keresztül lehetett szólni. A *Forrás* társadalmi kérdéseket érintő folyóirat volt, engem pedig az a kérdés foglalkoztatott, miképpen lehet egy kor valóságához hozzászólni az irodalom révén, vagy éppen szerkesztőként. Úgy gondoltam, hogy egy szerkesztőség a központja a társadalomról való, a szükséges változásokkal kapcsolatos gondolkodásnak. Valójában a szerkesztőség az íráskok összegyűjtője volt, a történelem másutt történtek, ezt hamar beláttam, s azt is, hogy nehezen tudna ez másképpen lenni. Mindezzel együtt ebben a rövid időszakban is fontos számokat tudtunk megjelentetni – úgy számolom, hogy 1981-től 1986-ig tartott a magyar folyóirat-kultúrának az erőteljesen közéleti-politizáló hajlama. A kiindulópont a lengyelországi eseményekre való reagálás volt, zárópont pedig a Nagy Gáspár-vers [*A fiú naplójából*] a *Tiszatájban*, amivel a társadalom már kevésbé foglalkozott, mint az *Új Forrásban* megjelent Nagy Gáspár-verssel [*Öröknyár: elmúltam 9 éves*]. Anekdotaiként mesélem el, hogy amikor a szerkesztőségben elolvastuk a verset, azonnal tudtuk, hogy mi van benne, de a kecskeméti pályaudvaron a *Tiszatáj* még nagyon sokáig ott volt, nem gyűjtötték össze. 1985–86-ban már elkezdődtek az irodalmon túlmutató folyamatok, erre utal ez a történet. Jött Monor, a '86-os írószövetségi közgyűlés és 1987-ben Lakitelek, s aztán elkezdődött a rendszerváltás. Mi a '80-as évek elején több, biztosítékot kiverő számot jelentettünk meg, ilyen volt a Szárszó-szám például. Rajta voltunk azon a listán, hogy milyen lapokat kell megszüntetni – végül '83-ban a *Mozgó Világ*ot szüntették meg. A hatalom eszével gondolkodva igazuk volt, mert a legtöbb energia a *Mozgó Világba* sűrítődött bele: több értelmiségi irányt mozgalommá tudtak összekapcsolni. Mi 1984 decemberében jelentettük meg a Népfőiskola-számot, ami szintén ebbe a hullámba illeszkedett. Érdekessége az, hogy Vitányi Iván írt hozzá előszót a Népművelési Intézet igazgatójaként, és az *Élet és Irodalomban* szintén ő írta meg az igenevet és a nemeket mérlegelő, de mindenképpen bírálatnak ható kritikát is erről a számról – ilyen kuriozitások is előfordultak akkoriban.

Hász Róbert: 1991-ben jöttem át Délvidékről, és '94-ben épp a szegedi bölcsészkaron dolgoztam félállásban a könyvtárban. Addig megjelent két novellám a *Tiszatájban*, a szerkesztőség tagjait nem is ismertem, csak a tördelőszerkesztőt. Egy délután gubbasztottam a könyvtárban, amikor bejött hozzám Annus József, az akkori főszerkesztő és Olasz Sándor főszerkesztő-helyettes, s megkérdezték, hogy szeretnék-e korrekortorként a *Tiszatáj*nak dolgozni, mert olvasták a novellákat, tetszettek nekik, s látják, hogy konyitok valamit az irodalomhoz. Nem értettem, miért épp engem kerestek meg ezzel a lehetőséggel, akinek semmilyen gyökere nem volt Szegeden, utóbb

félmondatokból megtudtam, hogy azért esett rám a választásuk, mert én nem tartoztam sehova. Akkoriban Szegeden eléggé megosztott volt az irodalmi közélet, és úgy gondolták, hogy én még olyan „szűz” ember vagyok, nem tagozódtam be sehova, és ilyenként nekem hasznomat veszik. Így indult a pályafutásom korrektorként '94-ben, aztán szerkesztő lettem, időközben sajnos mindkét főszerkesztő elhunyt. Olasz Sándor 2011-ben bekövetkezett halála után a Tiszatáj Alapítvány döntött úgy, hogy engem kér föl főszerkesztőnek. A jövőről nekem sem sok vízióm volt, meg voltam ijedve főleg, mert láttam Sándor mellett, hogy mivel jár ez a munka, milyenek az anyagi lehetőségeink, embereket kellett toborozni, szerkesztőséget kellett fölépíteni, új struktúrát létrehozni. Kéziratokkal sem álltunk jól, nem voltak tartalékaink – küszködünk. Én egyébként most sem látom a jövőt, mindig örülök, ha ellátok az év végéig.

Ágoston Zoltán: A Jelenkorhoz fűződő viszonyomnak nincs olyasféle köztörténelmi kontextusa, mint amiről Laci beszélt. Viszont mivel az anyukám könyvtárosként is dolgozott a tanítás mellett, én sok időt töltöttem a könyvek között, s a *Jelenkor* minden bizonnyal ott volt a regőlyi falusi könyvtár folyóirat-polcán. Aztán, mivel a Martyn Ferenc képzőművész által tervezett, narancssárga vagy „napsárga” borító felhívta rá a figyelmemet, 1980 szeptemberében a dombóvári gimnáziumban kézbe is vettem, s az maradt meg belőle, hogy „szerkesztő Pákolitz István”. Az egyetemen kezdtem el aztán magyar-esztétika szakos hallgatóként a lapot forgatni. Volt egy szociálpszichológia óráim, Csepeli György tartotta, Mészöly Miklós *Jelentés öt egerről* című novelláját elemeztük, s megkérdezte, hogy olvassátok a *Jelenkort* meg az *ÉS-t* meg az *Alföldet* meg a *Tiszatáj*? Mondjátok, hogy ki mit olvas! Bátortalanul egy-két ember válaszolt, amire Csepeli bepipult, és azt mondta: „Menjete haza, s készüljete föl öt folyóiratszámából a következő órára!” Ebből világosan kiderült számomra, hogy a magyar értelmiséginek kutya kötelessége folyóiratokat olvasni. Az egyetemen volt kötelező szakmai gyakorlat, amit én a *Jelenkornál* töltöttem. 1987-ben halt meg Szederkényi Ervin főszerkesztő, aki előtte 23 évig vezette a lapot, s én valamikor ezt követően toppantam be először a hatalmas, impozáns, a főtéren elhelyezkedő akkori szerkesztőségbe. Arra emlékszem, hogy sokat vitatkoztunk Csordás Gáborral és Csuha Istvánnal arról, mi is egy folyóirat. A *Jelenkor* elődje volt a *Sorsunk*, ez a negyvenes évek hagyományát jelentette, Várkonyi Nándor volt a szerkesztője, s olyanok dolgoztak vele Péccsett, mint pl. a fiatal Csorba Győző vagy Weöres Sándor. E körben élt akkoriban egy regionális gondolat, amely nem volt független Hamvas Bélától, akit imádott Várkonyi, s ezek a regionális, némileg spekulatív gondolatok is benne voltak az én fejemben egy folyóirat feladataira vonatkozóan. Tetszett, volt némi romantikus jellege a dolognak számomra, s úgy emlékszem, ezeket aztán Gáborék igyekeztek korrigálni. Az egyetem után újságíróként dolgoztam, s ténylegesen 1992-ben kerültem a laphoz, főszerkesztő 1999-ben lettem Csuha István távozását követően. Mindenesetre ma is élnek a lapnál bizonyos személyeken túli folyamatosságok, vannak öröklődő hagyományok, pl. az, hogy Weöres egykor pontozta a verseket, a barátjátét, Csorba Győzőét is, aki ezt továbbadta, így Bertók László ma is pluszokat és mínuszokat ad a fiatal költők neki küldött verseire. Egyébként a rák jegyében születtem, így visszafelé sokat látok, előre jóformán semmit.

Fazakas Gergely Tamás: Eddig tehát három modellt hallottunk: van egy történelmi küldetés, egy esetlegesség és egy romantikus hozzáállás. Péter, válassz ezek közül vagy egy negyediket mutass föl!

Szirák Péter: „Az Alföld és én” az egy viszonylag hosszú, de fordulatokban nem túl gazdag történet. Röviden vázoló, s közben hátha rájövünk, hogy ez melyik modell. 1981 júniusában, az általános iskola végeztével vásároltam meg először az *Alföldet*, Takács Zsuzsa versével kezdődött, Kántor Lajos Szabédi- és Görömbei András Sütő-esszéjével folytatódott; s utána gimnazistaként rendszeresen olvastam. A magyartanárnőm, Csintalan Judit kiváló pedagógus volt, aki az egész osztályra figyelt és jószerevével mindenkivel megszerettette az irodalmat, mondván, hogy ő ismer egy költőt, akinek én megmutathatom verselgető gimnazistaként az írásaimat, 1983-ban elvitt a szerkesztőségbe Aczél Gézához, akivel az egyetemen évfolyamtársak voltam. Nos, sok jó döntése volt Gézának, az egyik ezek közül az volt, hogy az én verseimtől megóvta a magyar költészetet. Azt mondta, hogy nyugat-német költőket kell olvasni. Kétségtelen, hogy akkoriban megjelent egy nyugat-német költőket közlő antológia.

Aczél Géza közbeszól a közönség soraiból: Nekem meg Oravecz mondta!

Szirák Péter: Akár Oravecz javaslatát közvetítve, akár magától, egy biztos: az akkori egyik legjobb irányzathoz utalt, de a költővé válásom félbe-szerbe maradt. Viszont 1989-90-től Mészáros Sándor révén bekerültem a lap mellett a hetvenes évek eleje óta működő tehetséggyondozó műhelybe, az Alföld Stúdióba, s 1993-tól lettem szerkesztő. 2016 óta vagyok főszerkesztő, és nem láttam a jövőt én sem. Az ember a jelent sem érti, nemhogy a jövőt tudná prognosztizálni. Mindenki nagy idők tanúja persze, de mi, „digitális bevándorlók” is azok vagyunk, mert amikor ’93-ban elkezdtem szerkeszteni, akkor pauszpapír volt, nem mi tördeltünk, s teljesen mások voltak a platformok: például hagyományos leveleket írtunk a szerzőknek... Visszanézve tehát erre a több mint negyedszázadra, ez az időszak elmúlt jövőként látszik, ami nagyon sok változást hozott, s ehhez minden folyóiratnak alkalmazkodnia kellett.

Fazakas Gergely Tamás: Úgy tűnik, mindannyian legszívesebben a múlttól szólunk, még ha a beszélgetésünk eredeti címe a folyóiratok jelenére és jövőjére is utal. Azt javaslom, hogy amiként az előbb megpróbáltuk az egykori jövőképeket, vagyis a jelenünkre vonatkozó valahai terveket föleleveníteni, úgy most, a jelenből kiindulva kíséreljük meg a múltbéli hangsúlyokat emlékezetbe idézni. Ugyanis a mai nézőpontból áttekintve e négy patinás folyóirat történetét [akár kikövetkeztetni próbálva a szerkesztés elveit, akár számba véve az időnként nyilvánossá is tett szerkesztői reflexiókat], úgy látszik, hogy a Ti folyóirataitokat, illetve néhány további, nem Budapesten szerkesztett lapot gyakran határozta meg a következő kettősség. Egyfelől az, hogy miképpen kell az egyetemes magyar irodalomhoz kapcsolódnia, másfelől pedig, hogy milyen mértékben szükséges a regionalitást képviselni. [Ez utóbbi alatt nemcsak az adott város és szűkebb régiója, hanem a tágabb nagytáj, akár a közeleső határokon túli – magyar és nem magyar – irodalom megjelenítését is értem.] Úgy tűnik, hogy az évtizedek során mind a négy lap számára időnként az egyik, máskor a

másik szempont volt fontosabb, illetve a szerkesztőségi hangsúlyok nem mindig voltak szinkronban a többi folyóiratéval. Hogy látjátok ezt a kettősséget a rendszerváltást megelőzően és utána, illetve milyen tétje van mindennek ma?

Hász Róbert: Nekem az a gyanúm, hogy a regionalitás elmúlna, ha hagynánk. Egy picit mi erre rájatsunk, mert a globalizált világ egyetlen tálba kanalaz mindent. De lehet, hogy mi még az a generáció vagyunk, akikben megvan az igény fölosztani a dolgokat. Szeretjük kicsit elkülöníteni az irányzatokat, nyelveket, kultúrákat, de az is lehet, hogy ha ezt nem művelnénk, senki nem kérdezné, hogy miért nincs ez. A *Tiszatájra* jellemző volt, hogy a határon túli magyar irodalomra odafigyel, mi ezt annyiban tágitottuk 2011-től, hogy a világirodalom felé igyekszünk egy kicsit jobban nyitni. És ez nemcsak a szomszédos népek irodalmát jelenti, de kitekintünk távolabbi vidékek felé is, pl. Írország vagy Németország felé, de spanyol szerzőnk is volt már, s török is lesz. De azt hiszem, hogy ez inkább a szerkesztőség habitusát, igényét fejezi ki, s nem egy tágabb közegét. Hiszen ezekhez a dolgokhoz az internet korában máshol is hozzá lehet jutni, az emberek nyelveket beszélnek, utazhatnak.

Fazakas Gergely Tamás: Pécssett ez úgy látszott sokszor, hogy inkább akar nem regionális lenni a *Jelenkor*, s a korábbi főszerkesztők, Tüskés Tibor és Csordás Gábor is úgy nyilatkoztak, hogy úgy kíván regionális lenni a lap, hogy formálja, alakítsa is a magyar irodalmat, ne pusztán közöljön pesti szerzőket. Hogy érezted ezt korábban, és hogy látod most?

Ágoston Zoltán: A Várkonyi Nándor-féle hagyománynak, a *Sorsunk*nak, azt kell mondjam, volt egy nagyon egyszerű szerkesztési eljárása: a Dunántúlon nem volt akkor másik tartósan megjelenő folyóirat, és egyszerűen számon tartották egymást ezek az emberek, tudták, hogy ki kinek a földije. Egy egyszerű, civil, emberi viszonylat képes volt a szerkesztői működés alapjává válni – meg tudták szólítani egymást akár ismeretlenül is levélben vagy véletlenül összefutva. Például Bertók László a nála néhány évvel idősebb Fodor Andrással egy somogyi kötetbemutatón ismerkedett meg, akkor „felfedezte”, onnantól patronálta őt, s leveleztek évtizedeken keresztül Fodor 1997-ben bekövetkezett haláláig. A kaposvári Takáts Gyula könyvet írt a környék 19. századra visszamenő néprajzáról, Tatay Sándor pedig *Bakonyi krónikát* írt a '80-as években – ők mindketten a pécsi egyetemre jártak a 1920-as években. Akik az Erzsébet Tudományegyetemre jártak, erősen összetartottak. Az e körbe tartozó Kardos Tibor jórészt ennek alapján vitt ki számos kiváló irodalmárt Rómába 1947–48 fordulóján, amikor ő lett az igazgató a magyar intézetben. Csorbát, Weörest, Takátsot és másokat a volt pécsiek közül, hogy fordítsák le az összes Janus-verset. Az ő összetartozásuknak fontos alapja volt a Janus-kultusz, amit tulajdonképpen az 1920-as években nagyjából ők teremtettek. Ezáltal létrejött a helyhez, a pécsi püspökséghez, a pécsi egyetemhez, a latinításhoz egy szellemi kapcsolat. Aztán persze az összetartozásuknak volt egy profánabb alapja is, a közös kocsmázások, ezt Takáts versben is megörökítette *A pécsi Flórián kocsmában* címmel. A későbbiekben aztán többen inkább tartottak ettől a regionalitás-eszmétől mint egyfajta provincializmustól, ezt a bélyeget mindenkor könnyen rásütötték a vidéki folyóiratokra Budapestről. Ami evi-

dens módon régóta világváros, öntudatosan annak is gondolta magát, olykor talán túlzott módon is, a saját belterjességeiről megfélekedve. Megemlíteném, hogy a <80-as, 90-es évek építészeti esztétikájában a regionalitás fogalma messzemenően produktív és előremutató jelenségnek számított, például Makoveczet és számos pályatársát is ebben a fogalomkörben próbálták interpretálni. A regionalitás nem feltétlenül azonos tehát a provincializmussal.

Fazakas Gergely Tamás: Péter Lászlót, a *Tiszatáj* alapítóját idézem: „Helyi értékkel foglalkozni nem provincializmus, egyrészt mert Dugonics, Tömörkény, Móra, Juhász, József Attila, Radnóti és Bálint Sándor életműve nemzeti, sőt egyetemes érték, másrészt mert sok Nobel-díjas író is a saját kis világát mutatta föl a nagyvilágnak.” Hogyan értékelitek Ti ezt az álláspontot a *Forrás*nál?

Füzi László: Hadd térjek még vissza egy korábbi kérdésre: '73 januárjában soproni gimnazistaként vettem kézbe először *Forrást*, vásárlóként; Petőfi-különszám volt, Gyergyai Albert elemzésére emlékszem belőle *A négyökrös szekérről* – ez volt a *Forrással* az első kapcsolatom. A Péter László-idézet nagyon bonyolult kérdéseket érint, hallgatója voltam Péter Lászlónak, így pontosan érzem ennek a kérdésnek a bonyolultságát. Magam a következőképpen látom ezt: először is a magyar irodalom sajátossága, hogy nem regionális irodalmak összessége. Tehát regionális irodalom nincs, néha egy-egy költőnél, írónál a tájhoz való kötődés – gondoljunk a szóhasználatra, a szókincsre – természetesen megragadható, de uralkodó vonásként nem lehet meghatározni, hogy a magyar irodalom regionális irodalmakból állna össze. A múltra hadd utaljak vissza, számunkra például Határ Győző és Lászlóffy Aladár egyaránt becsült szerző volt. Ugyanakkor azt gondolom, és ez másutt is így van, hogy egyfajta helyben való közegteremtésre szükség van, pl. egy-egy helyi orvossal készült interjút olvasva a *Jelenkornál* is érzem ezt. Mi ezt a gondolatot igyekezünk következetesen képviselni, valószínűleg azért, mert Kecskemét csak most lett egyetemi város, így a kulturális hagyományok megfelelő szintű ápolása, gondozása, feldolgozása mások mellett a mi feladatunk is volt. Ma is az, teszem hozzá az előzőekhez. Katona József legjelentősebb kutatójának, Orosz László tanár úrnak számos, több kötetet megtöltő írása döntőrészt a *Forrás*ban jelent meg. Kik fontosak számunkra a hagyományból? Katona, Kodály, Bartók, utóbbi az *Allegro barbarót* először Kecskeméten adta elő, ott volt a világpremier 1911-ben, amit én nagyon fontosnak tartok. Tóth László, akiről úgy tűnik, hogy kevesen tudnak, nyomdaigazgatóként vállalta el a népi írók könyveinek a megjelentetését – nem pusztán kiadta, hanem szinte szerkesztette is a könyveket személyes kapcsolatai révén. Németh László *Tanuja* ott nyomtatódott ki, a *Választ* szintén Kecskeméten nyomtatták, ennek révén ezeknek az íróknak megvolt a kecskeméti kötődése, ezért létezik például Németh László-hagyomány Kecskeméten. Aztán Tóth Menyhért és Benes József. Nos, így gondoljuk a hagyományápolást. Ez nem egyszerűen lokális hagyományápolás, hanem, a mondott nevek alapján is látszik, a magyar kultúra fontos alkotóihoz és hagyományaihoz való kötődés. A másik: fontosnak tartjuk a kulturális közegteremtést. A többi laptól különböző modellben dolgozunk, a *Forrás* Kiadó 2012 januárjától a megye helyett Kecskemét városához kapcsolódik, egy művészeti műhelyeket összevonó együttesben, amelyhez a Nem-

zetközi Kerámia Stúdió, a Tűzzománc-műhely, a Népi Iparművészeti Gyűjtemény és a Katona József-emlékház is tartozik. Ez azt is jelenti, hogy jó lehetőségekkel bírunk, kiállításokat, előadásokat szervezhetünk-rendezhetünk. Olyan új közegteremtési lehetőségeink nyíltak, nem beszélve az irodalmi estekről, amelyeknek jó közönsége van, hogy érdemes ezen az úton továbbmenni, azzal együtt, hogy ez nem a lokális irodalom, a lokális értékek megjelentetését jelenti csupán, hiszen ugyanúgy egyetemes magyar irodalomban gondolkodunk, mint korábban, csak a közeget próbáljuk hozzá megteremteni.

Szirák Péter: A regionalitás, a provincializmus és a globalitás (glokálitás) bonyolult viszonyrendszerét nehéz feltérképezni ilyen rövid idő alatt, mindenesetre én azzal egyetértek, hogy a magyar irodalom nem regionális abban az értelemben, ahogy az angol, a német, a francia, vagy a spanyol, mert a nyelvújítás óta egy erőteljesen egységesülő irodalmi nyelvről van szó. De az igaz, hogy bizonyos értelemben regionálissá vált Trianon miatt, s a *Tiszatáj*nak és az *Alföld*nek is volt egy korszaka, amikor a határon túli magyar irodalomnak az anyaországon belüli ismertetése fontos misszióvá vált, s ez ugye főként a '70–80-as évekre tehető. De a rendszerváltás után átalakult az irodalmi kommunikáció, így ennek nincs már olyan jelentősége, mint harminc évvel ezelőtt. Én inkább az egységire utalnék, illetve egy folyóirat regionális szerepére. Arra, hogy az a nagyobb vagy kisebb város, ahol irodalmi folyóirat működik, az nem biztos, hogy vidámabb hely, bár szerintem vidámabb hely is, de a lakosságmegtartó ereje az értelmiségre vonatkozóan biztosan nagyobb, mint azoknak a településeknek, ahol ilyen nincsen. Mert az irodalmi folyóirat az nem egyszerűen publikációs hely, hanem szellemi műhely, s mint ilyen a tehetséggondozásban, a [z irodalmi] közösség fenntartásában pótolhatatlan szerepe van. Én ezért annak a híve vagyok, hogy mindenütt legyen irodalmi folyóirat. Az ún. minőségelvű szelekcióval, azzal az állítással, hogy ez az ország nem bír el ennyi irodalmi folyóiratot, én csak mérsékeltem, vagy inkább egyáltalán nem értek egyet. Mert abban, hogy kinek-kinek a saját szellemi közegét gondoznia kell, fontos funkciója lehet egy folyóiratnak. Például annak megújuló kérdésében, hogy a globális kultúra és a magyar irodalmi kultúra hogyan viszonyul egymáshoz.

Fazakas Gergely Tamás: Noha nem könnyű a jövőbe látni – s hát nekünk van is alibink, hiszen mindannyian irodalomtörténészek vagyunk –, a válaszaitok azonban komoly távlatokat mutattak fel. Mit jelent a konkrét tervezés a szerkesztőségi gyakorlatokban? Elsődleges az anyagi biztonság? Formai megújulás szükséges, illetve ez egyszersmind a paradigmátikus megújulást, például az online térbe költözést is kell jelentse egy lapnál? Vagy a szerkesztőségi megbeszéléseknek, a fizikai jelenlétnek és együttlétnek továbbra is fontos szerepe lesz? Egyáltalán: miért akarunk a jövőben is irodalmi-művészeti-kulturális folyóiratokat működtetni?

Ágoston Zoltán: Én ahhoz rögtön csatlakoznék, amit Szirák Péter mondott, hogy kutya kötelessége egy ekkora országnak fenntartani ilyen lapokat a saját nyelvén. Addig tartsa fent, amíg van saját nyelve! És ezek a lapok sokat tudnak tenni azért, hogy legyen még olyan művelt rétege az országnak, aki még beszél a saját nyelvét, és nem angolul fogja eztán intézni az ügyeit. Amennyiben tehát nemzeti elkötelezettségüként gondolja el

magát egy politikus vagy kormány, kutya kötelessége ezt a dolgot támogatni, mert ez egészen biztosan az eleven és hajlékony, mozgékony, mindent kifejezni képes nyelvet szolgálja. Ha csak arra gondolunk, hogy Esterházy Péter a '80-as években miként újította meg a fiatalok nyelvét és gondolkodását, akkor értjük, hogy mire utalok. Ez az egyik része a mondandómnak. A másik az, hogy a megújulás persze állandóan szükséges. Tehát miközben a papír alapú és kevés példányszámban megjelenő folyóiratokat megtartjuk, az online felületeket is fejlesztenünk kell. A tevékenységünk másik része a szerkesztőségben az online *Jelenkor* működtetése, ezt egyre inkább próbáljuk fölfuttatni, növelni az ismertségét. E vonatkozásban ugyanazon az értékalapon állunk, mint a hatvanvalahány évvel ezelőtti szerkesztők, ámde alkalmazkodunk az internetes olvasási szokásokhoz, a befogadáshoz, magának az érzékelésnek a felgyorsulásához. Ezért itt rövidebb szövegek és a nyomtatott *Jelenkorban* nem létező rovatok is helyet kapnak az online-ban. Gyekszünk tenni azért, hogy a fiatalok így-úgy ráakadjanak a szövegeinkre, s onnan adott esetben elkeveredjenek a nyomtatott folyóirathoz is. Utóbbiak nélkül a szellemi legatyásodás elharapózna. Idézzük csak föl, mennyit szöszölünk egy-egy szöveggel – nálunk nincsenek rovatok, így mindegyik szöveget mindegyik kolléga végigolvassa, javasolja vagy nem javasolja közlésre, néha vita van stb. –, szerkesztünk; ez biztosítja, hogy a megjelenő szövegváltozat minél jobb nyelvi minőségű legyen. Mindebben a nyelvi norma és az esztétikai norma szempontjai együttesen jelentkeznek. A könyves szakmában ezt nem feltétlenül lehet megcsinálni, mert a gazdasági haszon szempontja felülkerekedik. Ott tehát nem lehet minden olyat megcsinálni, amit itt, ezeken a fórumokon.

Szirák Péter: Egy olyan világban, ahol a közzé tevésnek lényegében semmilyen akadálya sincsen, amikor mindenki könnyen elképzelteti és gondolhatja magáról, hogy „alkotó”, akkor a szerkesztésnek, vagyis a szelekciónak, a strukturálásnak és a szöveggondozásnak nagyon nagy jelentősége van. S ennek az igényességnek az alapja a magyar folyóirat-kultúra legjellegzetesebb eleme: az, hogy szerencsés módon független. Lehet, hogy meglepő, amit mondok, de valójában, ha más országok folyóirat-kultúráját nézzük, akkor ahhoz képest a magyar folyóiratok egy olyan struktúrában működnek, amely egyedi autonómiát biztosít. Mindig van a politikában is, meg a gazdasági érdekszférában is kísértés, hogy kontroll alá vegye az irodalmi életet, de strukturálisan mégiscsak az a helyzet, hogy nem kiadói érdekek, nem gazdasági és nem aktuálpolitikai érdekeltségek irányítják a folyóiratokat, hanem egy sajátosan kedvező konstelláció folytán ezek a lapok lényegében a mai napig függetlenek az ilyesmitől, és ez egy tényleg csudálatos tüneménye, fejleménye vagy adománya a magyar szellemi életnek. Ezt számos veszély fenyegeti, fenyegette a múltban is, és úgy látszik, hogy fenyegeti a jelenben és a jövőben is, de még mindazonáltal így van. Éppen ezért az autonóm szellemi életnek, szellemi pluralitásnak a fenntartásában a magyar irodalmi folyóirat-kultúrának rendkívül nagy szerepe van, mert úgy menedzselhet könyveket, úgy alakíthat kanonikus folyamatokat, úgy hívhatja fel a figyelmet kulturális-irodalmi egyediségekre, ahogyan arra semmilyen másik szférában nincs mód. Éppen ezért pl. a szellemi szekértáboroknak az ádáz küzdelmével szemben is egyfajta mentesítő, védelmi szféra ez, mert itt van a legtöbb esély arra, hogy az esztétikai-irodalmi érték meggyőzze az embert arról, hogy nem kell ellenségnek tekinteni azt, akivel politikailag,

ideológiailag nem ért egyet. Minden más szférában ez sokkal kilátástalanabb. Ami a platformokat és a digitalizációt illeti: mi is üzemeltetünk online felületet, de másfelől váltig kitarunk a print folyóirat mellett, mert úgy tapasztaljuk, hogy az olvasóink ezt igénylik. Nem tudjuk ugyanis, hogy a digitális archívumok meddig maradnak fent, és ezért azt szeretnénk, ha ez a *Nyugattól* megörökölt fűzet-könyv formátum, ami egyébként általában jellemző az irodalmi folyóiratokra, megmaradna.

Füzi László: A magyar irodalmi kultúra olvasói úgy döntöttek, hogy olvasnak, még-hozzá papírról. A *Forrásnál* mi ezt úgy oldottuk meg 1998-ban, hogy némi késéssel fölkerülnek a számok a világhálóra – de ez, azt hiszem, valójában technikai kérdés. Mit tehet egy folyóirat? Műhelymunka és értékmutatás, értékteremtés. Egy szerkesztőség a mindennapi élete és munkája révén kötődik a régiójához, én többek között a *Jelenkornak* is a '70-es évek eleje óta olvasója vagyok, így természetesen az egyes korszakokat is megfigyelhettem, barátaim voltak a szerkesztőségben, az értékhangsúlyokat is láttam, de Pécs város kultúrája és annak a térségnek a kultúrája számomra korszakokon és szereplőkön túlmutatva a *Jelenkoron* keresztül létezik. Ha ezeket a kötődéseket egy úgymond vidéki, mert nem a fővárosban szerkesztett lap meg tudja teremteni, akkor teljesíti a feladatát, vagy az egyik feladatát. Úgy gondolom, a közegteremtésnek ez lehet a legfontosabb célja. Mindezzel együtt ne felejtjük el, hogy a mai világban már kiszámíthatatlan egy írás sorsa, nem tudni, hogy egy-egy írás kit mikor és hogyan talál meg.

Hász Róbert: Kortárs magyar irodalom addig lesz, amíg van kortárs magyar folyóirat. Ennek van egy nagyon egyszerű gyakorlati oka: Magyarországon nincs fizetőképes kereslet. Nálunk a könyvpéldányszámok nagyon kicsik. Egy induló szerző, hogy eljusson oda, hogy neki legyen egy kötete, amiről tudnak is, az lehetetlen. A legnagyobb íróink mind először folyóiratban publikáltak. Nagyon magyar sajátosság ez, szerintem a világon nincs ilyen, hogy egy 10 milliós országnak van ennyi folyóirata. Ezt a világ nem is érti, hogy ha elmondjuk. Megszokták kérdezni, Párizsban tőlem is megkérdezték, hogy akkor ezt ki finanszírozza, s akkor erre azt tudjuk válaszolni, hogy az állam. Amikor 2013-ban nálunk fölmerült, hogy indítsunk egy online felületet, én személy szerint elleneztem. Nem hiszem azt, hogy az irodalom online létezni fog. Az addig van, amíg ki nem húzzuk a gépet a konnektorból. Egy konkrét példa: a szegedi könyvtárban két éve elpusztult egy szerver, ennek következtében volt olyan kutató, akinek húsz éves munkája odaveszett. Gondolják el, hogy ha az elmúlt húsz év magyar irodalma csak online létezne, s valaki kihúzná dugót a falból. Nyomatni kell, még ha csak ötszáz példányban, százban, ha minden könyvtárban csak kettő darab lesz, akkor már van esély, hogy megmarad, és valaki leemeli a polcra. Másfelől a folyóirat-készítés mindig egzisztenciális probléma, vagy a párttitkárral kell szembenézni, vagy a pályázati elszámolóval, valaki mindig ott áll az ember útjában, ami álmatlan éjszakákat okoz. Sajnos a folyóiratokat soha nem kérdezik meg arról, hogy mi lenne a jó. Pedig nekünk nagyon sok használható ötletünk lenne azt illetően, hogy lehetne a folyóirat-irodalmat fönntartani. S most nem arra gondolok, hogy sok pénzt, még több pénzt akarunk. Nem, hanem okosan, racionálisan, odafigyelve, a bürokratikus vonzatokat csökkentve.